

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет агротехнологій та природокористування

Кафедра туризму

До захисту
Допускається
Завідувач кафедри

_____

Олександр КОВАЛЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

на тему: «**Туристичний потенціал Слобідської України та перспективи
його використання**»

Виконав:

_____

(підпис)

Борт М.Г.

(прізвище, ініціали)

Група:

З ТУР 2001-1

Науковий керівник:

_____

(підпис)

Онопрієнко В.П.

(прізвище, ініціали)

ЗАВДАННЯ
на дипломну роботу студенту

Борту Марку Германовичу

1. Тема роботи: «Туристичний потенціал Слобідської України та перспективи його використання».

2. Термін здачі студентом закінченої роботи на кафедрі: 19.05.2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: за результатами проходження виробничої практики та дослідження туристичного потенціалу Слобідської України, маємо різноманітну інформацію, з допомогою якої можна формувати перспективні туристичні маршрути у східній частині Сумської та у Харківській областях. В процесі написання кваліфікаційної (бакалаврської) роботи використовувались різноманітні джерела інформації, такі як: наукова література, інтернет-ресурси, наукові дослідження, а також проводились інтерв'ю з місцевими експертами, для отримання необхідної туристичної історико-культурної інформації.

Перелік завдань, які будуть виконуватися в роботі: вивчення наявного досвіду, теоретичних основ та методів туристичних досліджень; вибір і характеристика показників, що описують туристичний потенціал території; оцінка туристичного потенціалу областей; характеристика туристичних районів та дестинацій, визначення перспективи розвитку територій з різними поєднаннями показників туристичного потенціалу.

Керівник дипломної роботи _____ професор Володимир ОНОПРИЄНКО

Завдання прийняв до виконання _____ студент Марк БОРТ

Дата отримання завдання «09» вересня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання	Примітка
1	Визначення об'єкту, предмету дослідження, формулювання мети та задач кваліфікаційної роботи, складання плану	<i>вересень 2024</i>	
2	Підбір та вивчення літературних джерел, законодавчої та нормативної бази	<i>вересень- жовтень 2024</i>	
3	Узагальнення теоретичного матеріалу з обраної теми дослідження та представлення чорнового варіанту першого розділу кваліфікаційної роботи	<i>листопад 2024</i>	
4	Оформлення теоретичної частини кваліфікаційної роботи, узагальнення аналітичної частини	<i>грудень- січень 2025</i>	
5	Завершення практичної частини кваліфікаційної роботи та подання попереднього варіанту третього розділу керівнику	<i>квітень 2025</i>	
6	Доопрацювання теоретичного, аналітичного і практичного розділів кваліфікаційної роботи	<i>квітень 2025</i>	
7	Оформлення кваліфікаційної роботи, та її подання на попередній захист та рецензування	<i>квітень 2025</i>	
8	Перевірка кваліфікаційної роботи на автентичність (подання роботи для перевірки на плагіат на кафедрі, до відділу якості освіти)	<i>26-30 квітня 2025</i>	
9	Подання закінченої роботи та документів до неї до деканату	<i>15 травня 2025</i>	
10	Захист кваліфікаційної роботи	<i>28 травня 2025</i>	

Студент

_____ (підпис)

Марк БОРТ

Керівник роботи

_____ (підпис)

Володимир ОНОПРИЄНКО

АНОТАЦІЯ

Борт М.Г. «Туристичний потенціал Слобідської України та перспективи його використання», ОПП «Туризм», спеціальність 242 «Туризм», Сумський національний аграрний університет, м. Суми, 2025 р.

У представленому матеріалі здійснено всебічне дослідження стратегічних напрямків розвитку та ефективного використання туристичного потенціалу Слобідської України.

Детально проаналізовано п'ять ключових туристичних напрямків: екологічний туризм із акцентом на розбудову інфраструктури національних природних парків та створення тематичних екомаршрутів; історико-культурний туризм з фокусом на козацьку спадщину, палацово-паркові комплекси та відродження традиційних ремесел; міський туризм з розробкою архітектурних маршрутів та модернізацією музеїв; гастрономічний туризм через популяризацію автентичної слобожанської кухні; подієвий туризм шляхом розширення календаря фестивалів та культурних заходів. Окрему увагу приділено перспективам розвитку сільського зеленого туризму як важливого елемента диверсифікації туристичної пропозиції регіону.

Висвітлено питання інфраструктурного забезпечення галузі, зокрема необхідність удосконалення транспортної доступності туристичних об'єктів, розширення мережі закладів розміщення різних категорій, створення сучасних туристично-інформаційних центрів та забезпечення інклюзивності туристичних послуг. Запропоновано механізми інституційного забезпечення розвитку туризму через координацію діяльності всіх стейкхолдерів, вдосконалення нормативно-правової бази та запровадження економічних стимулів для суб'єктів туристичної діяльності.

У підсумку обґрунтовано, що системний підхід до реалізації запропонованих заходів дозволить перетворити Слобожанщину на потужний туристичний центр не лише національного, але й міжнародного значення, що сприятиме сталому соціально-економічному розвитку регіону.

ABSTRACT

Bort M.G. "Tourism potential of Slobodsk Ukraine and prospects for its use", OPP "Tourism", specialty 242 "Tourism", Sumy National Agrarian University, Sumy, 2025. The presented material provides a comprehensive study of the strategic directions for the development and effective utilization of the tourist potential of Sloboda Ukraine. Five key tourist directions are analyzed in detail: ecological tourism with an emphasis on the development of the infrastructure of national natural parks and the creation of thematic eco-routes; historical and cultural tourism focusing on the Cossack heritage, palace and park complexes, and the revival of traditional crafts; urban tourism with the development of architectural routes and the modernization of museums; gastronomic tourism through the popularization of authentic Slobozhanshchyna cuisine; and event tourism by expanding the calendar of festivals and cultural events. Separate attention is paid to the prospects for the development of rural green tourism as an important element in the diversification of the region's tourism offer.

The issues of infrastructural support for the industry are highlighted, in particular the need to improve the transport accessibility of tourist sites, expand the network of accommodation establishments of various categories, create modern tourist information centers, and ensure the inclusivity of tourism services.

Mechanisms for the institutional support of tourism development are proposed through the coordination of the activities of all stakeholders, the improvement of the regulatory and legal framework, and the introduction of economic incentives for tourism businesses.

In conclusion, it is substantiated that a systematic approach to the implementation of the proposed measures will allow transforming Sloboda Ukraine into a powerful tourist center of not only national but also international significance, which will contribute to the sustainable socio-economic development of the region.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТУРИЗМУ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ	9
1.1. Історико-культурна спадщина Слобожанщини як туристичний ресурс	10
1.2. Природно-рекреаційні ресурси регіону	14
1.3. Сучасний стан та проблеми розвитку туризму на Слобожанщині	17
РОЗДІЛ 2. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО СТАН	20
2.1. Історико-географічний контекст Слобожанщини	
2.2. Характеристика туристичних ресурсів Слобожанщини	20
2.3. Історико-культурні пам'ятки	24
2.4. Палацово-паркові комплекси	25
2.5. Релігійні споруди	28
2.6. Пам'ятки козацької доби та слобідських полків	29
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ: РОЗШИРЕНИЙ АНАЛІЗ	30
3.1. Стратегічні напрямки розвитку екологічного туризму в регіоні	30
3.2. Розвиток історико-культурного туризму	32
3.3. Розвиток міського туризму	36
3.4. Розвиток гастрономічного туризму	39
3.5. Подієвий та сільський зелений туризм	40
3.6. Інфраструктурний розвиток та інвестиції	41
3.7. Маркетинг та просування туристичного продукту	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	46
ДОДАТКИ	48

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою роллю туризму в соціально-економічному розвитку регіонів України, де підкреслюється його важливість як інструменту економічного зростання, створення робочих місць та розвитку суміжних галузей. Також важливим є збереження та популяризація історико-культурної спадщини Слобожанщини, з метою збереження та промоції унікальної історії та культури регіону. Крім того, відзначається унікальний історичний та природно-рекреаційний потенціал Слобожанщини, підкреслюється наявність багатих історико-культурних пам'яток, пов'язаних з козацькою добою, та різноманітних природних ресурсів, що створюють сприятливі умови для розвитку різних видів туризму.

Мета дослідження: всебічне вивчення стратегічних напрямків розвитку та ефективного використання туристичного потенціалу Слобідської України.

Об'єктом дослідження є туристичний потенціал Слобідської України, що включає її історико-культурну спадщину, природно-рекреаційні ресурси та сучасний стан туристичної галузі.

Предметом дослідження є стратегічні напрямки розвитку та ефективні механізми використання туристичного потенціалу Слобідської України для сталого соціально-економічного розвитку регіону.

Основні завдання дослідження:

- детальний аналіз п'яти ключових туристичних напрямків: екологічного, історико-культурного, міського, гастрономічного та подієвого туризму;
- розгляд перспектив розвитку сільського зеленого туризму як елемента диверсифікації туристичної пропозиції;
- вивчення питань інфраструктурного забезпечення туристичної галузі, включаючи транспортну доступність, мережу закладів розміщення, туристично-інформаційні центри та інклюзивність послуг;
- обґрунтування системного підходу до реалізації запропонованих заходів для перетворення Слобожанщини на потужний туристичний центр;

- визначення перспективних напрямків подальших наукових досліджень у сфері туризму Слобожанщини.

Методи досліджень: аналіз літературних джерел, порівняльний аналіз, системний аналіз, тематична класифікація, дедуктивний та індуктивний методи, статистичний аналіз, соціологічні методи.

Практичне значення результатів: результати дослідження слугують теоретичним підґрунтям для розробки практичних рекомендацій щодо ефективного використання туристичного потенціалу Слобідської України та надають інформацію для суб'єктів туристичної діяльності щодо перспективних напрямків розвитку бізнесу, формування конкурентоспроможного туристичного продукту та ефективного маркетингу.

Публікації. «Туристичний потенціал Слобідської України», тези доповідей щорічної науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету (14-16 квітня 2025 року).

Структура і обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (30 найменувань), 6 додатків. Загальний обсяг дослідження становить 45 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТУРИЗМУ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

Туристичний потенціал Слобідської України є предметом наукового інтересу багатьох дослідників у галузі туризмознавства, історії, культурології та регіональної економіки. Актуальність цієї теми обумовлюється зростаючою роллю туризму в соціально-економічному розвитку регіонів України, а також необхідністю збереження та популяризації історико-культурної спадщини Слобожанщини. У контексті сучасних глобалізаційних процесів та євроінтеграційних прагнень України особливої ваги набуває питання розвитку внутрішнього туризму, зокрема у регіонах, які мають багатий історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал.

Слобідська Україна, або Слобожанщина, є історичним регіоном, що охоплює території сучасних Харківської, частини Сумської, Донецької, Луганської областей України та Белгородської, Курської і Воронежської областей Росії. Цей регіон має унікальну історію, пов'язану з козацькою добою, та багату культурну спадщину, що формувалася на перетині різних культурних традицій. Природно-рекреаційні ресурси Слобожанщини, представлені мальовничими ландшафтами, річками, лісами, степами, а також бальнеологічними ресурсами, створюють сприятливі умови для розвитку різних видів туризму.

У цьому огляді представлено аналіз наукових праць, присвячених історико-культурній спадщині регіону, його природно-рекреаційним ресурсам, сучасному стану та перспективам розвитку туристичної галузі Слобожанщини. Огляд структуровано за тематичними напрямками, що дозволяє систематизувати наявні дослідження та визначити основні тенденції у вивченні туристичного потенціалу регіону. Такий підхід забезпечує комплексний аналіз наукової літератури та створює теоретичне підґрунтя для розробки практичних

рекомендацій щодо ефективного використання туристичного потенціалу Слобідської України.

1.1. Історико-культурна спадщина Слобожанщини як туристичний ресурс

Дослідження історико-культурної спадщини Слобідської України представлені у роботах таких науковців, як Д.І. Багалій, М.Ф. Сумцов, В.Л. Маслійчук, С.А. Плетньова та інші. Ці дослідження охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з історичним розвитком регіону, формуванням його культурної ідентичності, архітектурними пам'ятками, етнографічними особливостями та іншими аспектами, що мають значення для розвитку туризму.

Фундаментальною працею залишається монографія Д.І. Багалія "Історія Слобідської України" (1993), де автор детально досліджує історичні передумови формування регіону, його культурні особливості та матеріальну спадщину. У своїй праці Д.І. Багалій простежує історію Слобожанщини від моменту заселення цих земель українськими переселенцями у XVII столітті до початку XX століття. Автор аналізує соціально-економічний розвиток регіону, формування адміністративно-територіального устрою, соціальну структуру населення, розвиток освіти, науки та культури. Особливу увагу Д.І. Багалій приділяє козацьким традиціям Слобідської України, які є важливим елементом її культурної спадщини та можуть бути використані як ресурс для розвитку історико-культурного туризму [2].

М.Ф. Сумцов у праці "Слобожани: історико-етнографічна розвідка" зосереджується на етнографічних особливостях населення Слобожанщини, аналізує традиційну матеріальну та духовну культуру регіону. Вчений досліджує особливості народного житла, одягу, кухні, обрядів та звичаїв, що є важливими елементами етнографічного туризму. М.Ф. Сумцов також розглядає питання народної архітектури, ремесел та промислів, які можуть стати основою

для розвитку туристичних атракцій, пов'язаних з традиційною культурою Слобожанщини [27].

В.Л. Маслійчук у монографії "Слобідська Україна" (2008) розглядає історичний розвиток регіону в контексті формування його культурної ідентичності, що має важливе значення для розуміння туристичної привабливості Слобожанщини. Автор аналізує процес формування адміністративно-територіальних, соціальних та культурних особливостей Слобідської України в контексті її взаємодії з сусідніми регіонами та державами. В.Л. Маслійчук особливу увагу приділяє козацькому періоду історії Слобожанщини, досліджує процес формування та розвитку слобідських козацьких полків, їхню роль у захисті південних кордонів Російської імперії та вплив на культурний розвиток регіону. Автор також розглядає процес інтеграції Слобідської України до складу Російської імперії та його наслідки для культурної ідентичності регіону [15].

С.А. Плетньова у праці "Пам'ятки археології Слобожанщини" (2005) досліджує археологічну спадщину регіону, яка є важливим ресурсом для розвитку пізнавального туризму. Автор аналізує археологічні пам'ятки різних історичних періодів, від кам'яного віку до середньовіччя, розташовані на території Слобожанщини. Особливу увагу С.А. Плетньова приділяє археологічним комплексам, пов'язаним з життєдіяльністю кочових народів, зокрема скіфів, сарматів, половців, а також пам'яткам салтівської культури, яка була поширена на території Слобожанщини у VIII-X століттях. Дослідниця розглядає питання збереження та музеєфікації археологічних пам'яток, їх використання в туристичних цілях [24].

Значний внесок у дослідження архітектурних пам'яток регіону зробили В.Є. Новгородов ("Золоте кільце Слобожанщини", 2011) та Т.В. Буличова ("Архітектурна спадщина Слобожанщини", 2015). Їхні роботи містять детальний аналіз архітектурних стилів, визначних споруд та ансамблів, що становлять туристичний інтерес. В.Є. Новгородов у своїй праці пропонує концепцію туристичного маршруту "Золоте кільце Слобожанщини", який

охоплює найважливіші історико-культурні та архітектурні пам'ятки регіону. Автор описує історичні міста та селища Слобожанщини, їхні архітектурні домінанти, храми, садиби, фортифікаційні споруди. Особливу увагу В.Є. Новгородов приділяє пам'яткам українського бароко, яке набуло на Слобожанщині своєрідних рис і створило унікальний архітектурний ландшафт регіону [17].

Т.В. Буличова у монографії "Архітектурна спадщина Слобожанщини" (2015) розглядає еволюцію архітектурних стилів на території Слобідської України від XVII до початку XX століття. Дослідниця аналізує особливості барокової архітектури Слобожанщини, класицизму, модерну та інших стилів, представлених у регіоні. Т.В. Буличова також досліджує діяльність видатних архітекторів, які працювали на Слобожанщині, зокрема О.М. Бекетова, та їхній внесок у формування архітектурного обличчя регіону. Монографія містить детальний опис найважливіших архітектурних пам'яток Слобожанщини, їхню історію, художні особливості, сучасний стан збереження та потенціал для використання в туристичних цілях [5].

О.Г. Павлова у праці "Музеї Харківщини: історія та сучасність" (2015) досліджує роль музейних установ у збереженні та популяризації культурної спадщини регіону, а також їхній потенціал як об'єктів туристичної інфраструктури. Авторка простежує історію створення та розвитку музейної мережі Харківщини від перших музейних закладів, заснованих у XIX столітті, до сучасних музейних комплексів. О.Г. Павлова аналізує колекції та експозиції найважливіших музеїв регіону, їхню науково-дослідну, освітню та культурно-просвітницьку діяльність. Особливу увагу дослідниця приділяє питанню інтеграції музейних установ до туристичної інфраструктури регіону, розвитку музейного туризму, впровадженню інноваційних технологій у музейну діяльність для підвищення туристичної привабливості музейних закладів Слобожанщини [20].

Етнографічні особливості Слобожанщини, які є важливим елементом туристичної привабливості регіону, досліджуються у працях М.Т. Дяченка

("Етнографія Слобідської України", 2007), Н.В. Аксьонової ("Традиційна культура Слобожанщини", 2013) та М.О. Красикова ("Обрядовість Слобожанщини", 2018). Ці автори аналізують фольклор, традиції, обряди, народні ремесла та інші елементи нематеріальної культурної спадщини, які можуть бути використані для розвитку етнографічного туризму.

М.Т. Дяченко у монографії "Етнографія Слобідської України" (2007) досліджує особливості традиційної культури населення Слобожанщини, аналізує матеріальну культуру (житло, одяг, предмети побуту), господарську діяльність, сімейний устрій, календарні та сімейні обряди. Автор приділяє увагу регіональним особливостям народного мистецтва Слобожанщини, зокрема вишивці, ткацтву, гончарству, різьбленню по дереву, які можуть стати основою для розвитку етнографічного туризму та сувенірної продукції. М.Т. Дяченко також розглядає питання збереження та популяризації традиційної культури Слобожанщини в сучасних умовах, зокрема через діяльність етнографічних музеїв, фольклорних колективів, ремісничих майстерень[8].

Н.В. Аксьонова у праці "Традиційна культура Слобожанщини" (2013) зосереджується на дослідженні духовної культури населення Слобідської України, аналізує фольклор, вірування, звичаї, обряди, народну педагогіку. Авторка приділяє особливу увагу календарній обрядовості Слобожанщини, пов'язаній з важливими датами народного календаря: Різдвом, Масляною, Великоднем, Трійцею, Купалом та іншими святами. Н.В. Аксьонова також досліджує регіональні особливості усної народної творчості Слобожанщини: казок, легенд, переказів, пісень, які можуть бути використані для розробки туристичних програм та екскурсійних маршрутів [1].

М.О. Красиков у монографії "Обрядовість Слобожанщини" (2018) детально аналізує традиційну обрядовість населення Слобідської України, пов'язану з календарним циклом та життєвим циклом людини. Автор досліджує обряди родинного циклу (родильні, весільні, поховальні), а також календарні обряди, приурочені до зміни пір року та сільськогосподарських робіт. М.О. Красиков приділяє увагу символіці обрядових дій, атрибутів, страв, пісень,

замовлянь, які супроводжують традиційні обряди Слобожанщини. Дослідник також розглядає сучасний стан збереження традиційної обрядовості в регіоні, аналізує фактори, що впливають на її трансформацію та зникнення, пропонує шляхи збереження та популяризації обрядової культури Слобожанщини, зокрема через розвиток етнографічного туризму [13].

1.2. Природно-рекреаційні ресурси регіону

Дослідження природно-рекреаційних ресурсів Слобідської України представлені у працях таких учених, як О.О. Бейдик, О.В. Клімов, В.С. Бакіров, А.Ю. Парфіненко та інші. Ці автори аналізують різні аспекти природно-ресурсного потенціалу регіону для розвитку туризму, включаючи ландшафтні ресурси, водні об'єкти, лісові масиви, природоохоронні території, бальнеологічні ресурси.

У монографії О.О. Бейдика "Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу" (2001) розглядаються теоретичні аспекти оцінки природних ресурсів для потреб туризму, зокрема на території Слобожанщини. Автор пропонує методику комплексної оцінки рекреаційно-туристичних ресурсів, яка враховує їхню привабливість, стійкість до рекреаційних навантажень, доступність, екологічний стан та інші параметри. О.О. Бейдик також аналізує структуру рекреаційно-туристичних ресурсів Слобожанщини, виділяє найбільш перспективні території для розвитку різних видів туризму: екологічного, сільського, лікувально-оздоровчого, водного, мисливського та інших. Особливу увагу автор приділяє питанню оптимізації використання природних ресурсів у туристичній діяльності з урахуванням принципів сталого розвитку та екологічної безпеки [4].

В.С. Бакіров та А.Ю. Парфіненко у колективній монографії "Туристичний імідж регіону" (2011) аналізують природні ландшафти Слобожанщини як фактор формування туристичної привабливості території. Автори розглядають особливості сприйняття природних ландшафтів туристами,

їх емоційно-естетичну оцінку, вплив на формування туристичного іміджу регіону. В.С. Бакіров та А.Ю. Парфіненко виділяють найбільш привабливі з естетичної точки зору ландшафти Слобожанщини: долинно-річкові, лісові, лісостепові, які можуть бути використані для розвитку різних видів туризму. Дослідники також аналізують проблеми збереження природних ландшафтів в умовах активного туристичного використання, пропонують шляхи мінімізації негативного впливу туристичної діяльності на природне середовище [3].

О.В. Клімов у праці "Природно-заповідний фонд Харківської області" (2018) досліджує екологічну цінність природоохоронних територій регіону та їх потенціал для розвитку екологічного туризму. Автор аналізує структуру природно-заповідного фонду Харківської області, який включає національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, дендропарки, ботанічні сади. О.В. Клімов характеризує найважливіші природоохоронні території Слобожанщини: національний природний парк "Гомільшанські ліси", національний природний парк "Дворічанський", регіональний ландшафтний парк "Ізюмська лука" та інші. Дослідник аналізує їх природоохоронну, наукову, освітню та рекреаційну цінність, а також потенціал для розвитку різних форм екологічного туризму: пізнавального, спортивного, фототуризму, бьордвотчінгу та інших. О.В. Клімов також розглядає питання інфраструктурного забезпечення екологічного туризму на природоохоронних територіях Слобожанщини, розробки екологічних стежок та маршрутів, організації екскурсійного обслуговування відвідувачів [11].

Бальнеологічні ресурси Слобожанщини та їх використання в туристично-рекреаційних цілях розглядаються у роботах С.І. Юрченка ("Рекреаційні комплекси Харківщини", 2012) та Л.М. Немець ("Медичний туризм в Україні: тенденції та перспективи розвитку", 2017). Автори аналізують потенціал мінеральних вод та лікувальних грязей для розвитку лікувально-оздоровчого туризму в регіоні.

С.І. Юрченко у монографії "Рекреаційні комплекси Харківщини" (2012) досліджує історію формування та сучасний стан санаторно-курортної галузі

регіону, аналізує діяльність основних курортів та санаторіїв Слобожанщини. Автор характеризує бальнеологічні ресурси регіону, зокрема мінеральні води різних типів: хлоридні натрієві, гідрокарбонатні, сульфатні, які використовуються для лікування та профілактики різних захворювань. С.І. Юрченко аналізує діяльність курорту "Березівські мінеральні води", санаторію "Роща", санаторію "Ялинка" та інших закладів санаторно-курортної сфери Слобожанщини. Дослідник також розглядає питання розвитку інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму в регіоні, підвищення якості обслуговування в санаторно-курортних закладах, розширення спектру послуг, що надаються відпочивальникам [28].

Л.М. Немець у праці "Медичний туризм в Україні: тенденції та перспективи розвитку" (2017) розглядає Слобожанщину як один із регіонів України, що має потенціал для розвитку медичного туризму. Авторка аналізує матеріально-технічну базу медичних закладів регіону, кадровий потенціал, спектр медичних послуг, які можуть бути цікавими для іноземних пацієнтів. Л.М. Немець приділяє увагу специфіці організації медичного туризму, особливостям формування туристичного продукту в цій сфері, маркетинговим стратегіям просування медичних послуг на міжнародному ринку. Дослідниця також розглядає проблеми та перспективи розвитку медичного туризму на Слобожанщині, зокрема у контексті євроінтеграційних процесів та глобалізації ринку медичних послуг [16].

Загалом, дослідження природно-рекреаційних ресурсів Слобідської України свідчать про значний потенціал регіону для розвитку різних видів туризму: екологічного, сільського, лікувально-оздоровчого, спортивного, мисливського, рибальського та інших. Водночас автори відзначають низку проблем, які перешкоджають ефективному використанню цього потенціалу: недостатній рівень інфраструктурного забезпечення, екологічні проблеми, недосконалість нормативно-правової бази, недостатня маркетингова активність суб'єктів туристичної діяльності та інші. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, який би враховував економічні, соціальні, екологічні та

культурні аспекти розвитку туризму на основі природно-рекреаційних ресурсів Слобожанщини.

1.3. Сучасний стан та проблеми розвитку туризму на Слобожанщині

Аналіз сучасного стану туристичної галузі Слобідської України представлений у працях І.М. Писаревського, Н.А. Дехтяр, О.О. Любіцевої, О.О. Вишневської та інших науковців. Ці дослідження охоплюють різні аспекти функціонування туристичної галузі регіону: динаміку туристичних потоків, стан інфраструктури, діяльність туристичних підприємств, особливості формування та просування туристичного продукту, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіоні.

У монографії І.М. Писаревського "Туризм як національний пріоритет" (2010) розглядаються загальні тенденції розвитку туризму в Україні, у тому числі на території Слобожанщини. Автор аналізує роль туризму в соціально-економічному розвитку регіонів України, його вплив на формування ВВП, створення робочих місць, розвиток суміжних галузей економіки. І.М. Писаревський розглядає нормативно-правову базу туристичної діяльності в Україні, аналізує механізми державного регулювання та підтримки туристичної галузі на національному та регіональному рівнях. Особливу увагу автор приділяє питанню розвитку внутрішнього туризму в Україні, зокрема на Слобожанщині, як фактора соціально-економічного розвитку регіону, збереження культурної спадщини, формування національної ідентичності. І.М. Писаревський також розглядає перспективні напрямки розвитку туризму на Слобожанщині: пізнавальний, подієвий, діловий, лікувально-оздоровчий, сільський, екологічний та інші [23].

Н.А. Дехтяр у дисертаційному дослідженні "Тенденції розвитку туристичної індустрії в Харківському регіоні" (2014) аналізує динаміку туристичних потоків, стан інфраструктури та особливості функціонування

туристичних підприємств. Авторка досліджує структуру туристичного потоку в регіоні за метою подорожі, тривалістю перебування, географією походження туристів. Н.А. Дехтяр аналізує діяльність туристичних операторів та агентств Харківського регіону, їхню спеціалізацію, асортимент послуг, цінову політику, маркетингові стратегії. Дослідниця приділяє увагу стану готельної інфраструктури регіону, аналізує структуру закладів розміщення за категоріями, рівнем комфорту, спектром додаткових послуг. Н.А. Дехтяр також розглядає стан закладів харчування, транспортної інфраструктури, інформаційного забезпечення туристичної діяльності в регіоні. Авторка виявляє основні проблеми розвитку туристичної індустрії в Харківському регіоні: недостатній рівень розвитку інфраструктури, сезонність туристичних потоків, недостатня маркетингова активність суб'єктів туристичної діяльності, низький рівень інноваційної активності, недостатня кваліфікація персоналу та інші. Н.А. Дехтяр пропонує комплекс заходів, спрямованих на вирішення цих проблем та підвищення конкурентоспроможності туристичної індустрії Харківського регіону [7].

О.О. Любіцева у монографії "Ринок туристичних послуг" (2013) розглядає особливості формування та функціонування туристичного ринку в різних регіонах України, зокрема на Слобожанщині. Авторка аналізує структуру туристичного ринку регіону, діяльність основних суб'єктів: туристичних операторів, агентств, закладів розміщення, харчування, транспортних підприємств, екскурсійних бюро та інших. О.О. Любіцева досліджує механізми взаємодії між суб'єктами туристичного ринку, особливості формування та просування туристичного продукту, цінову політику, конкурентні стратегії. Авторка також аналізує попит на туристичні послуги в регіоні, виявляє фактори, що впливають на його формування та динаміку. О.О. Любіцева розглядає особливості сезонності туристичного попиту на Слобожанщині, пропонує шляхи мінімізації негативного впливу сезонних коливань на діяльність туристичних підприємств. Дослідниця також аналізує конкурентні переваги та недоліки Слобожанщини як туристичної дестинації,

пропонує стратегії підвищення її конкурентоспроможності на внутрішньому та міжнародному туристичних ринках [14].

О.О. Вишнеvsька у праці "Культурно-дозвіллева діяльність як чинник розвитку туризму" (2016) досліджує роль культурних заходів та фестивалів у підвищенні туристичної привабливості регіону. Авторка аналізує структуру культурно-дозвіллевої сфери Слобожанщини, діяльність закладів культури: театрів, музеїв, концертних залів, виставкових центрів, кінотеатрів та інших [6].

Аналіз наукової літератури з проблематики туристичного потенціалу Слобідської України свідчить про значний інтерес дослідників до цієї теми. Найбільш ґрунтовно вивчені питання історико-культурної спадщини регіону, його природно-рекреаційних ресурсів та сучасного стану туристичної інфраструктури. Водночас менше уваги приділяється дослідженню інноваційних підходів до розвитку туризму, формуванню конкурентоспроможних туристичних продуктів та ефективному маркетингу туристичних дестинацій Слобожанщини.

РОЗДІЛ 2

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ ТА ЙОГО СТАН

2.1. Історико-географічний контекст Слобожанщини

Слобідська Україна (Слобожанщина) — унікальний історико-географічний регіон, що сформувався в середині XVII століття внаслідок масового переселення українців з Правобережної України на землі, що входили до складу Московського царства. Назва "Слобідська" походить від типу поселень — слобід, жителі яких отримували тимчасові пільги (свободи) від податків та повинностей. Поселенці організовували п'ять козацьких полків — Харківський, Сумський, Охтирський, Ізюмський та Острогозький, які стали основою адміністративно-територіального устрою регіону.

Сьогодні землі історичної Слобожанщини охоплюють переважну частину Харківської та частини Сумської, Донецької, Луганської областей України. Цей регіон характеризується багатою історією, своєрідною культурою, що увібрала як українські, так і російські впливи, та значним природним різноманіттям, що створює потужний потенціал для розвитку різних форм туризму.

Історична спадщина Слобожанщини включає козацьку добу, період Російської імперії, радянський час та сучасність. Кожен з цих періодів залишив помітний слід у вигляді архітектурних пам'яток, традицій, культурних особливостей, що зберігаються донині. На території регіону протягом століть відбувалося активне взаємозбагачення культур, що призвело до формування особливого слобожанського культурного феномену.

2.2. Характеристика туристичних ресурсів Слобожанщини

Національний природний парк "Гомільшанські ліси". Цей унікальний природний комплекс розташований в Зміївському районі Харківської області на площі понад 14 тисяч гектарів. Парк включає ділянки старовікових дубових та

соснових лісів віком понад 200-300 років, заплави річок Сіверський Донець та Гомільша, озера, болота та степові ділянки. На території парку зафіксовано понад 800 видів рослин, з яких 12 занесені до Червоної книги України, та близько 100 видів хребетних тварин. Тут також розташовані численні археологічні пам'ятки, зокрема залишки Гомільшанського городища скіфського та ранньослов'янського періодів (VII-IV ст. до н.е. та VIII-X ст. н.е.).

Парк пропонує відвідувачам п'ять екологічних стежок різної тривалості та складності, обладнані місця для відпочинку, можливості для спостереження за птахами (бьордвотчинг), фотополювання, збирання ягід та грибів у спеціально відведених зонах. У офісі парку діє невеликий музей природи, де представлена флора і фауна регіону та інформаційні матеріали про екосистеми парку.

Національний природний парк "Слобожанський" Створений у 2009 році на території Краснокутського району Харківської області, парк охоплює площу понад 5 тисяч гектарів. Його особливістю є наявність унікальних для лісостепової зони торфових боліт "Мохуваті озера", які є реліктами льодовикового періоду. Тут представлені рідкісні для Східної України екосистеми - мезотрофні болота з журавлиною та росичкою, заплавні діброви, лісостепові комплекси.

На території парку функціонують еколого-освітні стежки, зокрема "Мурафська дача" та "Козача стежка", облаштовані мости через болота, оглядові майданчики та інформаційні щити. У парку проводяться екскурсії для школярів та студентів, екологічні табори, фестивалі природоохоронної тематики, що сприяє розвитку екоосвітнього туризму.

Дворічанський національний природний парк. Розташований у найбільш східній частині Харківської області, парк створений у 2009 році для збереження унікальних крейдяних відслонень по річці Оскіл. "Крейдяні гори" Дворічанського парку — це ерозійні останці крейдяних відкладень мезозойської ери, які утворюють мальовничі ландшафти з білосніжними схилами та глибокими ярами. Тут сформувався унікальний рослинний комплекс крейдяних степів з великою кількістю ендемічних та реліктових

видів, таких як полин суцільнобілий, гісоп крейдяний, дворятник крейдяний, льонок крейдяний та інші.

Парк пропонує кілька туристичних маршрутів різної складності, найпопулярнішим з яких є "Крейдяна стежка". На маршрутах встановлені інформаційні щити, що розповідають про геологічну історію та біорізноманіття регіону. Туристи можуть спостерігати за рідкісними видами птахів, фотографувати незвичайні ландшафти та дослідити унікальну флору крейдяних схилів.

Краснокутський дендропарк. Один з найстаріших дендропарків України, заснований у 1809 році поміщиком Іваном Назаровичем Каразіним, братом засновника Харківського університету. Парк розташований в селищі Краснокутськ Харківської області на площі 13,6 гектарів і включає понад 300 видів і форм дерев та кущів, значна частина яких є екзотичними для України. Тут ростуть такі рідкісні види як гінкго дволопатеве, тюльпанове дерево, кипарисовик горіхоплідний, сосна Веймутова, бархат амурський.

Особливу цінність представляють підземні ходи довжиною близько 18 метрів, створені в 1812 році під час війни з Наполеоном для зберігання саджанців. Сьогодні вони використовуються як печери-льодовні та є популярною туристичною атракцією. У дендропарку також є ставки з декоративними рибами, альтанки для відпочинку, центр для проведення екскурсій та освітніх заходів.

Шарівський парк. Палацово-парковий ансамбль у селищі Шарівка Богодухівського району Харківської області є одним з найкрасивіших зразків садово-паркового мистецтва України кінця XIX - початку XX століть. Парк площею понад 40 гектарів створений за проектом відомого садівника Георга Куфальдта у 1890-х роках для промисловця і мецената Леопольда Кеніга, який придбав маєток у барона Генріха Гебенштрейта.

Парк має п'ять терас, на яких розташовані різні ландшафтні композиції - від регулярного французького саду з фонтанами і партерами до романтичного англійського парку з мальовничими ставками, штучними гротами та кам'яними

сходами. У парку зростає понад 200 видів дерев і кущів, включаючи екзотичні види — магнолію, платан, тюльпанове дерево. Особливістю парку є так звана "Шарівська сосна" — різновид сосни чорної австрійської з характерною зонтикоподібною кронаю.

Річкові системи та водойми.

Основними водними артеріями Слобожанщини є річки басейну Дону (Сіверський Донець, Оскіл) та Дніпра (Псел, Ворскла, Мерла). Найбільша річка регіону - Сіверський Донець - має протяжність 1053 км і протікає через Харківську, Донецьку та Луганську області. Вздовж її берегів розташовані численні зони відпочинку, пляжі, бази відпочинку та дитячі табори.

Водний туризм на Слобожанщині представлений сплавами на байдарках та каное (особливо популярні маршрути по Сіверському Дінцю та Осколу), риболовлею (в регіоні понад 30 видів риби, включаючи щуку, судака, окуня, коропа), відпочинком на берегах штучних водойм (Печенізьке, Червонооскільське, Краснопавлівське водосховища). Розвиваються також яхтинг та інші водні види спорту, особливо в околицях Харкова.

Серед природних атракцій регіону варто також відзначити:

- Регіональний ландшафтний парк "Ізюмська лука" з унікальними заплавами лісами та старицями Сіверського Дінця;
- Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва "Наталіївський" з віковими дубами та екзотичними рослинами;
- Ентомологічний заказник "Бурлуцький степ" з рідкісними видами метеликів та інших комах;
- Геологічна пам'ятка природи "Протопівський яр" з відслоненнями гірських порід пермського періоду;
- Ботанічний сад Харківського національного університету з колекцією рослин з різних кліматичних зон.

2.3. Історико-культурні пам'ятки

Архітектурні комплекси Харкова

Харків як культурний, науковий та промисловий центр Слобожанщини має багату архітектурну спадщину, яка відображає різні історичні епохи розвитку міста.

Держпром (Будинок Державної промисловості) — видатна пам'ятка архітектури конструктивізму, збудована у 1925-1928 роках за проектом архітекторів С. Серафимова, С. Кравця та М. Фельгера. Це перший висотний залізобетонний каркасний будинок в СРСР, що складається з дев'яти корпусів висотою від 7 до 13 поверхів, з'єднаних мостами-переходами. Загальна площа приміщень — понад 60 000 кв.м. Будівля є символом Харкова та включена до попереднього списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО.

Площа Свободи — одна з найбільших площ Європи (майже 12 гектарів), що має унікальну форму — поєднання кола діаметром 350 метрів та прямокутника. Формування площі почалося у 1920-х роках, коли Харків був столицею Української РСР. Навколо площі розташовані визначні будівлі: Держпром, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, готель "Харків", Будинок обласної державної адміністрації, Палац молоді та студентів, парк імені Т.Г. Шевченка.

Успенський собор — найстаріша кам'яна споруда Харкова, зведена у 1685-1689 роках у стилі українського бароко. Будівля собору неодноразово перебудовувалася у XVIII-XIX століттях, внаслідок чого набула рис класицизму. Особливістю архітектурного комплексу є 88-метрова дзвіниця, побудована у 1821-1844 роках за проектом архітектора Є. Васильєва. На момент спорудження це була найвища будівля Російської імперії. Сьогодні в соборі діє музей, а також проводяться богослужіння (Додаток 2).

Покровський собор — пам'ятка української культової архітектури кінця XVII століття, збудована у 1689 році у стилі українського бароко. Це єдина збережена будівля колишнього Покровського монастиря — першого постійного

навчального закладу в Харкові. При соборі діє музей церковної старовини з колекцією ікон, стародруків та церковного начиння (Додаток 2).

Благовіщенський собор — найбільший храм Харкова, збудований у 1889-1901 роках за проєктом архітектора М. Ловцова у російсько-візантійському стилі. Висота собору з хрестом — 80 метрів, він може вмістити до 4000 віруючих. Інтер'єр храму прикрашений розписами, виконаними художниками петербурзької академічної школи, та мармуровим іконостасом.

Будинок зі шпилем — одна з найбільш впізнаваних будівель післявоєнного Харкова, розташована на початку вулиці Сумської. Збудований у 1954-1967 роках за проєктом архітектора П. Арешкіна у стилі сталінського ампіру. 11-поверхова будівля увінчана 7-метровим шпилем зі зіркою та має багатий декор фасаду з елементами класичної архітектури (Додаток 3).

2.4. Палацово-паркові комплекси

Шарівський палацово-парковий комплекс — один з найцінніших зразків палацової архітектури Слобожанщини. Палац збудований у неоготичному стилі з елементами ренесансу та бароко у 1836-1856 роках і був докорінно перебудований у 1890-х роках за проєктом архітектора Якобі на замовлення барона Леопольда Кеніга. Двоповерхова будівля з білого каменю має асиметричну композицію з вежами різної висоти, стрілчастими вікнами, балкончиками та мереживними парапетами.

Інтер'єри палацу оздоблені дубовими панелями, різьбленими дерев'яними стелями, мармуровими камінами, вітражами. До комплексу також входять службові будівлі, господарський двір, система ставків з фонтанами та каскадами. Сьогодні палац перебуває на реставрації, але парк доступний для відвідування.

Наталіївський палацово-парковий комплекс — розташований у селі Володимирівка Краснокутського району, створений на початку ХХ століття на замовлення цукрового магната і мецената Павла Харитоненка для своєї доньки

Наталії. Центральною будівлею комплексу є палац у стилі модерн з елементами неокласицизму, спроектований архітектором О. Білогрудом. Унікальною пам'яткою комплексу є Спасо-Преображенська церква (1911-1913) у неоруському стилі, збудована за проектом архітектора О. Щусева, з мозаїками М. Реріха та С. Чехоніна.

Парк площею 48 гектарів створений у ландшафтному стилі з використанням природного рельєфу. Він включає штучні ставки, гроти, альтанки, мости, скульптури. Особливістю парку є так званий "сад-лабіринт" з густих насаджень у формі складної геометричної фігури.

Старомерчанський (Мерчанський) маєток — розташований у селі Старий Мерчик Валківського району, історичний маєток родини Шидловських, заснований у XVIII столітті. Палацовий комплекс збудований у стилі класицизму у 1770-1780-х роках за проектом видатного архітектора Петра Ярославського. До ансамблю входять палац, флігелі, парк регулярного планування з терасами, алеями, партерами та ставками.

Двоповерховий палац має характерні риси класицизму — строгість форм, симетрію, колонний портик із фронтоном. У радянські часи в будівлях маєтку розміщувався сільськогосподарський технікум, а сьогодні комплекс потребує реставрації.

Люботинський (Гієвський) маєток — пам'ятка архітектури кінця XVIII - початку XIX століть у місті Люботин Харківської області. Основною будівлею комплексу є палац у стилі класицизму з шестиколонним портиком іонічного ордеру, збудований за проектом архітектора П. Ярославського для поміщика Г. Ф. Квітки (батька письменника Г. Ф. Квітки-Основ'яненка) (Додаток 3).

Парк площею близько 30 гектарів розбитий на англійський манер з мальовничими групами дерев, галявинами та ставками. Збереглася також Спаська церква-усипальниця родини Квіток, збудована у 1804-1805 роках в стилі класицизму.

Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова — один з найстаріших і найбільших музеїв України, заснований у 1920 році. Колекція

музею налічує понад 300 тисяч експонатів і висвітлює історію Слобожанщини від кам'яного віку до сьогодення. Особливу цінність представляють археологічні знахідки скіфського періоду, козацькі старожитності, колекція зброї, нумізматична колекція, етнографічні матеріали, що відображають побут і культуру слобожан.

Музей розташований у спеціально збудованій у 1908 році будівлі за проектом архітектора В. Величка у стилі модерн з елементами неокласицизму. Окрім основної експозиції, музей має низку філій, у тому числі Музей Голокосту, Музей поліції, Музей видатних харків'ян.

Сумський обласний художній музей імені Никанора Онацького — заснований у 1920 році, володіє колекцією з понад 15 тисяч експонатів. Музей розташований у будівлі колишнього Сумського відділення Державного банку, збудованій у 1905-1908 роках у стилі модерн. Колекція включає твори українського і західноєвропейського мистецтва XVI-XXI століть.

Особливу цінність представляють роботи І. Рєпіна, В. Васнецова, І. Айвазовського, К. Брюллова, І. Шишкіна, А. Куїнджі, М. Ге, К. Коровіна, а також українських художників Т. Шевченка, С. Васильківського, М. Пимоненка, К. Трутовського. Відділ декоративно-прикладного мистецтва представляє народні промисли Слобожанщини — вишивку, ткацтво, гончарство, різьблення по дереву (Додаток 4).

Пархомівський художній музей імені П. Ф. Луньова — унікальний сільський музей європейського рівня, заснований у 1955 році вчителем історії П. Ф. Луньовим у селі Пархомівка Краснокутського району Харківської області. Колекція музею налічує понад 6 тисяч експонатів, серед яких твори світового мистецтва від античності до сучасності.

У музеї представлені оригінальні роботи Т. Шевченка, І. Рєпіна, В. Серова, К. Малевича, І. Шишкіна, М. Рєріха, П. Пікассо, А. Матісса, а також колекція японської гравюри, зразки давньоєгипетського, античного та середньовічного мистецтва. Більшість експонатів була подарована музею самими художниками або великими музеями СРСР.

Харківський художній музей — один з найбільших художніх музеїв України, заснований у 1805 році як Кабінет рідкостей Харківського університету. Сьогодні колекція музею налічує понад 25 тисяч експонатів і розміщується у двох історичних будівлях — колишньому прибутковому будинку Ігнатищева (1912, архітектор О. Бекетов) та колишньому особняку К. Осирка (1913, архітектор В. Піщенко). Експозиція включає твори українського мистецтва від іконопису XVI століття до сучасності, російського мистецтва XV-XX століть, західноєвропейського мистецтва XVI-XX століть. Серед найцінніших експонатів — картини Д. Левицького, В. Боровиковського, І. Рєпіна, І. Айвазовського, К. Брюллова, В. Тропініна, С. Васильківського, В. Шишкіна, М. Бурачека, Г. Нарбута (Додаток 4).

Музей археології та етнографії Слобідської України при Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна — заснований у 1807 році як Кабінет старожитностей університету. Колекція музею налічує понад 150 тисяч експонатів і висвітлює історію регіону від палеоліту до пізнього середньовіччя.

Особливу цінність представляють матеріали археологічних експедицій, що досліджували пам'ятки скіфського періоду, салтівської культури, давньоруські городища. Етнографічна колекція включає зразки традиційного одягу слобожан, вишивки, ткацтва, гончарних виробів, музичних інструментів, знарядь праці та предметів побуту XVIII-XX століть.

2.5. Релігійні споруди

Покровський монастир у Харкові — заснований у 1726 році як козацький монастир-фортеця і є одним з найстаріших архітектурних ансамблів міста. Комплекс включає Покровський собор (1689), Озерянську церкву (1896), дзвіницю, трапезну, келії та інші господарські будівлі. При монастирі діяли Харківський колегіум (1726-1817) — перший вищий навчальний заклад

Слобожанщини, та перша на Лівобережній Україні друкарня. Сьогодні монастир є діючим чоловічим монастирем УПЦ.

Спасо-Преображенський собор у Сумах — головний храм міста, збудований у 1776-1788 роках на кошти сумського полковника Івана Кондратьєва у стилі бароко з елементами класицизму. Трьохнавовий п'ятибанний храм з колокольнею має характерні для української церковної архітектури риси. Інтер'єр прикрашений розписами ХІХ століття та різьбленим позолоченим іконостасом (Додаток 5).

2.6. Пам'ятки козацької доби та слобідських полків

Харківська фортеця — первісне укріплення міста Харкова, збудоване у 1654-1656 роках острогожськими козаками на чолі з отаманом Іваном Каркачем. Фортеця мала форму неправильного чотирикутника розміром 350x300 метрів, була обнесена дерев'яним частоколом з десятьма баштами і захищена ровом та валом. Всередині фортеці розташовувались адміністративні будівлі, склади, торгові лавки, Успенський собор та інші церкви.

До нашого часу фортеця не збереглася, але її контури можна простежити за розташуванням сучасних вулиць у центрі Харкова. На місці колишньої фортеці встановлено пам'ятний знак з макетом укріплення.

Ізюмська фортеця — оборонна споруда, збудована в 1681 році як складова частина Ізюмської оборонної лінії для захисту від татарських набігів. Фортеця мала форму неправильного шестикутника з дев'ятьма бастіонами і була обнесена деревами.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ: РОЗШИРЕНИЙ АНАЛІЗ

3.1. Стратегічні напрямки розвитку екологічного туризму в регіоні

Екологічний туризм являє собою один із найперспективніших напрямків для Слобожанщини, враховуючи різноманітність і унікальність природних ландшафтів регіону. Наявність національних природних парків, заповідників та заказників створює міцну основу для формування комплексного екотуристичного продукту.

Створення нових екологічних стежок в національних природних парках

У НПП "Гомільшанські ліси" доцільно розробити додаткові маршрути, що проходять через найбільш цінні старовікові дубові масиви, які нараховують 300-400-річні дуби-велетні. Такі маршрути можуть включати спеціальні оглядові майданчики для спостереження за птахами та тваринами, інформаційні стенди з QR-кодами для отримання розширеної інформації через мобільні пристрої. В НПП "Слобожанський" варто акцентувати увагу на унікальних болотних комплексах з реліктовою рослинністю, створивши спеціальні дерев'яні настили та містки для безпечного доступу відвідувачів до цих екосистем без пошкодження вразливого середовища. У Дворічанському НПП пріоритетом має стати прокладання екологічних стежок, що розкривають унікальність крейдяних відслонень та пристосування рослинного світу до цих специфічних умов.

Кожна екологічна стежка повинна мати різні варіанти проходження – від коротких оглядових маршрутів тривалістю 1-2 години до розширених маршрутів на цілий день для більш підготовлених туристів. Важливим елементом є розробка аудіогідів різними мовами та спеціальних додатків з

доповненою реальністю, що дозволить візуалізувати природні процеси та взаємозв'язки в екосистемах.

Розробка спеціалізованих туристичних маршрутів

Для задоволення зростаючого попиту на вузькоспеціалізований екологічний туризм необхідно створити мережу тематичних маршрутів. Маршрути для б'ордвотчингу мають враховувати сезонні міграції птахів, розташування гніздових колоній рідкісних видів (наприклад, орла-могильника в Ізюмській луці) та включати спеціально обладнані хайди (замасковані укриття) для спостереження та фотографування. Ботанічні екскурсії варто планувати з урахуванням сезонного розвитку різних рослинних угруповань – від первоцвітів у широколистяних лісах до степового різнотрав'я на схилах річкових долин. Маршрути для фотополювання повинні охоплювати найбільш мальовничі природні локації та містити інформацію про оптимальний час для фотографування різних об'єктів природи залежно від освітлення, сезону, стану атмосфери.

Розвиток інфраструктури для відвідувачів з обмеженими можливостями

Забезпечення інклюзивності є важливим елементом сучасного підходу до розвитку туризму. У природних парках Слобожанщини необхідно облаштувати спеціальні маршрути з твердим покриттям та пологими схилами, доступні для пересування людей на інвалідних візках. Тактильні інформаційні стенди з шрифтом Брайля та рельєфними зображеннями дозволять людям з вадами зору отримати інформацію про природу парку. Аудіогіди та звукові маркери на маршрутах також підвищать доступність природних об'єктів. В інформаційних центрах парків варто передбачити інтерактивні експозиції, що задіюють різні органи чуттів (тактильні експонати, звукові та ароматичні інсталяції), що зробить отримання інформації доступним для різних категорій відвідувачів.

Організація мережі екоосвітніх центрів

Для системної популяризації знань про природу Слобожанщини доцільно створити мережу сучасних екоосвітніх центрів, які б функціонували як на базі природоохоронних установ, так і в основних туристичних локаціях регіону. Кожен центр повинен мати тематичну спеціалізацію, наприклад: водні екосистеми Сіверського Дінця, рідкісні рослини крейдяних відслонень, лісові комплекси Слобожанщини, степові екосистеми регіону. Центри мають бути обладнані сучасними інтерактивними експозиціями, кінозалами для демонстрації документальних фільмів про природу, лабораторіями для проведення майстер-класів та практичних занять. Важливим напрямком роботи центрів повинна стати розробка навчальних програм для різних вікових категорій відвідувачів – від дошкільнят до професійних біологів та екологів.

Завпровадження системи екологічної сертифікації

Для підвищення стандартів екологічного туризму в регіоні необхідно розробити та впровадити систему екологічної сертифікації туристичних об'єктів. Така система має включати критерії оцінювання енергоефективності, поводження з відходами, використання води, впливу на навколишнє середовище, збереження біорізноманіття, підтримки місцевих громад тощо. Сертифіковані об'єкти отримують відповідне маркування та переваги при просуванні на ринку екологічного туризму. Доцільно інтегрувати регіональну систему сертифікації з міжнародними стандартами (наприклад, Green Key, Blue Flag для пляжів тощо), що підвищить впізнаваність та довіру до об'єктів з боку іноземних туристів.

3.2. Розвиток історико-культурного туризму

Багата історична спадщина Слобожанщини, що включає пам'ятки різних епох від доби неоліту до сучасності, створює потужну основу для розвитку різноманітних форм історико-культурного туризму.

Розробка туристичних маршрутів "Козацькими шляхами Слобожанщини"

Для ефективного використання козацької спадщини регіону доцільно створити мережу взаємопов'язаних маршрутів, які охоплюватимуть місця розташування сотенних і полкових центрів п'яти слобідських козацьких полків – Харківського, Сумського, Охтирського, Ізюмського та Острогозького. Ці маршрути повинні включати відвідування збережених козацьких фортець (залишки валів і ровів у Харкові, Сумах, Охтирці), культових споруд козацької доби (Покровський собор у Харкові, Воскресенська церква в Сумах, Покровський собор в Охтирці), музеїв з експонатами козацької епохи (Харківський історичний музей, Сумський обласний краєзнавчий музей).

Маршрути мають супроводжуватися детальною історичною інформацією про систему слобідських полків, їхню адміністративну, військову та господарську діяльність, видатних полковників та старшину, особливості побуту та культури козацтва Слобожанщини. Цікавим доповненням до маршрутів можуть стати театралізовані екскурсії за участю акторів у історичних костюмах козацької доби, майстер-класи з володіння козацькою зброєю, дегустації страв за старовинними рецептами козацької кухні.

Створення мережі інтерактивних музеїв

Для підвищення привабливості історико-культурної спадщини Слобожанщини необхідно модернізувати підходи до музейної справи, створивши мережу сучасних інтерактивних музеїв. Такі музеї повинні відійти від традиційної статичної експозиції до динамічної взаємодії з відвідувачами. Наприклад, інтерактивний музей слобідських ремесел може пропонувати не лише огляд експонатів, але й майстер-класи з ткацтва, гончарства, ковальства, вишивки під керівництвом майстрів-ремісників. Історичний музей може використовувати технології віртуальної та доповненої реальності для відтворення вигляду історичних будівель, вулиць, поселень різних епох.

Тематична спеціалізація музеїв дозволить більш глибоко розкрити різні аспекти історії та культури регіону – музей слобідської архітектури, музей народного одягу Слобожанщини, музей українського авангарду початку

XX століття, музей індустріальної спадщини тощо. Важливо забезпечити не лише інформаційну насиченість експозицій, але й їхню емоційну привабливість, залучення відвідувачів до активної взаємодії з експонатами та отримання персоналізованого досвіду.

Реставрація та музеєфікація палацово-паркових комплексів

Палацово-паркові комплекси Слобожанщини є унікальною культурною спадщиною, що потребує системного підходу до збереження та використання в туристичних цілях. Для Шарівського палацово-паркового комплексу необхідно завершити реставрацію головного палацу з відтворенням автентичних інтер'єрів кінця XIX – початку XX століть, відновити парк за історичними планами, відреставрувати господарські будівлі та пристосувати їх для туристичних потреб (готель, ресторан, конференц-зал, виставкові приміщення).

Для Наталіївського комплексу пріоритетом має стати реставрація унікальної Спасо-Преображенської церкви з мозаїками Миколи Реріха, відновлення паркового ансамблю та інтеграція комплексу в мережу туристичних маршрутів регіону. Старомерчанський маєток потребує комплексної реставрації палацу та відновлення регулярного парку з партерами, алеями та водними об'єктами.

Музеєфікація цих комплексів повинна включати створення експозицій, присвячених їхнім колишнім власникам, архітектури, садово-паркового мистецтва, побуту вищих верств суспільства відповідних епох. Важливо забезпечити транспортну доступність цих об'єктів, включивши їх до регулярних екскурсійних маршрутів та забезпечивши зручну логістику для індивідуальних туристів.

Відновлення традиційних ремесел та промислів

Нематеріальна культурна спадщина Слобожанщини представлена різноманітними традиційними ремеслами та промислами, які можуть стати важливими туристичними атракціями. Для їх збереження та популяризації необхідно створити мережу ремісничих центрів, де майстри могли б не лише

демонструвати свої вироби, але й навчати бажаючих основам ремесла. Особливу увагу варто приділити таким традиційним для регіону ремеслам як:

- слобожанська вишивка з її характерними орнаментальними мотивами та кольоровою гамою;
- керамічні промисли Валків, Ізюма та інших осередків традиційного гончарства;
- ткацтво і килимарство, зокрема виготовлення традиційних слобожанських коців;
- лозоплетіння та різьблення по дереву;
- ковальство та художня обробка металу.

Для кожного з цих напрямків доцільно розробити програми підтримки майстрів, створення умов для передачі знань молодому поколінню, організації майстер-класів для туристів, виставок-ярмарків традиційних виробів. Важливим елементом є документування технік і технологій традиційних ремесел, створення відеокурсів та навчальних посібників.

Організація історичних реконструкцій

Історичні реконструкції є ефективним інструментом популяризації історичної спадщини та залучення туристів. На Слобожанщині доцільно організовувати реконструкції знакових для регіону подій: заснування слобідських козацьких полків та будівництва фортець у XVII столітті, битви часів російсько-турецьких воєн XVIII століття, в яких брали участь слобідські козаки, ярмарки та торги харківського купецтва XIX століття, побут різних верств населення Слобожанщини різних історичних періодів.

Для проведення реконструкцій необхідно підготувати відповідні локації (наприклад, створити реконструкцію козацької фортеці або слобідського хутора), забезпечити історичну достовірність костюмів, зброї, предметів побуту, розробити сценарії заходів. Реконструкції можуть проводитися як регулярні фестивальні події, так і як постійно діючі атракції на базі музеїв або історико-культурних комплексів.

3.3. Розвиток міського туризму

Харків та інші історичні міста Слобожанщини мають значний потенціал для розвитку різних форм міського туризму, які можуть залучати як внутрішніх, так і міжнародних відвідувачів.

Створення архітектурних маршрутів

Багате архітектурне різноманіття міст Слобожанщини дозволяє створити цілу низку тематичних маршрутів для любителів архітектури різних стилів і епох:

- маршрут "Бароко Слобожанщини" повинен включати огляд унікальних зразків українського бароко XVII-XVIII століть: Покровський собор та Успенський собор у Харкові, Троїцький собор у Сумах, Покровський собор в Охтирці. Цей маршрут має супроводжуватися ґрунтовною інформацією про особливості слобожанської архітектурної школи бароко, її відмінності від західноукраїнської та російської традицій;
- маршрут "Класицизм у міському просторі" може охоплювати архітектурні ансамблі центральних площ Харкова, Сум, Охтирки, громадські та житлові будівлі кінця XVIII - першої половини XIX століть, садиби та палацові комплекси регіону. Важливо висвітлити роль архітекторів, які працювали в регіоні (П. Ярославський, Є. Васильєв, А. Тон), та їхній внесок у формування міського середовища;
- маршрут "Модерн та еkleктика" має зосередитися на багатій спадщині кінця XIX - початку XX століть, представленій численними прибутковими будинками, особняками, громадськими спорудами, промисловими об'єктами. Особливу увагу варто приділити творчості архітектора О. Бекетова, чиї будівлі формують неповторне обличчя центральної частини Харкова;
- маршрут "Конструктивізм та авангард" повинен охоплювати унікальні архітектурні комплекси 1920-х - початку 1930-х років, які є візитівкою Харкова: Держпром, будинок "Слово", комплекс житлових будинків "Новий побут", будівля головпоштамту, Центральний універмаг. Цей маршрут має особливе

значення, оскільки Харків був одним із центрів розвитку радянського авангарду та конструктивізму.

Кожен маршрут повинен супроводжуватися детальними картами, аудіогідами різними мовами, мобільними додатками з функцією доповненої реальності, що дозволить візуалізувати історичний вигляд будівель, їхні втрачені елементи, первісне планування тощо.

Розробка спеціалізованих екскурсійних програм

Для поглибленого знайомства туристів з культурною спадщиною регіону доцільно розробити тематичні екскурсійні програми, присвячені видатним діячам, пов'язаним з Слобожанщиною:

- програма "Шляхами Григорія Сковороди" має охоплювати місця в Харкові, Бабаях, Сковородинівці, пов'язані з життям і діяльністю філософа. Вона повинна включати відвідування літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди, місць, де він викладав і жив, а також природних локацій, які надихали його на філософські роздуми;
- програма "Григорій Квітка-Основ'яненко і становлення української літератури" повинна висвітлювати життєвий шлях письменника, його роль у розвитку української прози, культурному житті Харкова першої половини XIX століття. Маршрут може включати відвідування родинного маєтку Квіток у Основ'янці (нині район Харкова), місць у місті, пов'язаних з його громадською діяльністю;
- програма "Василь Каразін – засновник Харківського університету" повинна розкривати багатогранну діяльність просвітителя, його роль у культурному й науковому розвитку регіону, відвідування місць, пов'язаних з історією заснування університету та діяльністю Каразіна;

Ці програми мають поєднувати екскурсії з інтерактивними елементами - читанням уривків творів, музичним супроводом, дегустацією страв епохи, майстер-класами (наприклад, з малювання в програмі про Рєпіна), що створить більш глибоке емоційне занурення в тему.

Впровадження системи міських туристичних карток

Для зручності туристів та оптимізації їхніх витрат доцільно впровадити систему єдиних туристичних карток різних типів:

- 24-, 48-, 72-годинні картки з вільним доступом до основних музеїв, галерей, визначних пам'яток міста, знижками в закладах харчування та сувенірних магазинах, безлімітним проїздом у громадському транспорті;
- спеціалізовані тематичні картки – "Музейна", "Архітектурна", "Гастрономічна", "Сімейна", "Студентська", що відповідають інтересам різних категорій туристів;
- картки різних цінових категорій – від базової економ-версії до преміум-картки з включеними приватними екскурсіями, VIP-доступом до закритих колекцій, дегустаціями тощо.

Система повинна бути доступна як у фізичному вигляді (пластикові картки), так і в електронному форматі через мобільний додаток. Важливо забезпечити можливість попереднього онлайн-бронювання карток ще до прибуття в місто та зручну мережу пунктів їх отримання (аеропорт, залізничний вокзал, готелі, туристично-інформаційні центри).

Розширення мережі туристично-інформаційних центрів

Для забезпечення туристів актуальною інформацією необхідно створити розгалужену мережу туристично-інформаційних центрів (ТІЦ) у стратегічних точках міст Слобожанщини:

- основні ТІЦ мають розташовуватися у транспортних хабах (аеропорт, залізничні вокзали) та в центральних частинах міст з найбільшою концентрацією туристів;
- додаткові сезонні інформаційні пункти можуть створюватися в парках, біля основних атракцій, на ключових перехрестях туристичних маршрутів у період високого туристичного сезону;
- мобільні ТІЦ у вигляді брендovаних мікроавтобусів можуть працювати під час масових подій, фестивалів, святкувань, зосереджуючись у місцях найбільшого скупчення відвідувачів.

ТЦ повинні надавати широкий спектр послуг: безкоштовні карти та інформаційні матеріали різними мовами, консультації щодо туристичних маршрутів та об'єктів, бронювання екскурсій та проживання, продаж туристичних карток та сувенірів, безкоштовний Wi-Fi, зарядка мобільних пристроїв, камери схову для невеликого багажу. Персонал центрів має володіти основними іноземними мовами та бути навченим надавати допомогу туристам з особливими потребами.

3.4. Розвиток гастрономічного туризму

Слобожанська кухня є унікальним поєднанням українських та російських кулінарних традицій з впливами інших етнічних груп, що населяли регіон. Цей багатий гастрономічний спадок створює міцну основу для розвитку різноманітних форм гастрономічного туризму.

Створення "Гастрономічної карти Слобожанщини"

Для системної популяризації кулінарної спадщини регіону доцільно розробити комплексний інформаційний продукт "Гастрономічна карта Слобожанщини", який включатиме:

- детальну карту з позначенням закладів харчування, які спеціалізуються на автентичній регіональній кухні, фермерських господарств, що виробляють традиційні продукти, локальних виноробень, пивоварень, винокурень тощо;
- опис характерних для різних районів Слобожанщини страв та продуктів, їхню історію, традиційні рецепти, способи приготування, культурний контекст споживання;
- календар гастрономічних фестивалів та заходів, пов'язаних з кулінарними традиціями регіону;
- рекомендовані гастрономічні маршрути різної тривалості – від одноденних екскурсій до тижневих подорожей з детальним описом об'єктів відвідування, дегустацій, кулінарних майстер-класів.

Карта має бути доступною у друкованому вигляді, як мобільний додаток з геолокацією та можливістю бронювання, а також на спеціалізованому веб-порталі з регулярним оновленням інформації.

Організація щорічних фестивалів слобожанської кухні

Гастрономічні фестивалі є ефективним інструментом популяризації кулінарних традицій регіону та залучення туристів. Доцільно організувати цикл тематичних фестивалів:

- "Слобожанський борщ" – фестиваль, присвячений різним варіаціям цієї національної страви, характерним для різних місцевостей Слобожанщини, з проведенням конкурсу кращих рецептів, майстер-класів від знаних кухарів, дегустацій та культурно-розважальною програмою;
- "Свято слобожанського короваю" – фестиваль хлібопекарських традицій регіону з демонстрацією процесу випікання за старовинними рецептами, конкурсом пекарів, виставкою-продажем різноманітних хлібобулочних виробів;
- "Полтавські галушки на слобожанський лад" – фестиваль, присвячений різноманіттю цієї популярної страви, її регіональним особливостям, варіаціям приготування та подачі;
- "Медове свято Слобожанщини" – фестиваль, що презентує багаті традиції бджільництва регіону, різноманітні сорти меду, медові напої, випічку та солодощі на основі.

3.5. Подієвий та сільський зелений туризм

Організація культурних, мистецьких, наукових та спортивних заходів може стати каталізатором розвитку туризму в регіоні:

- розширити календар фестивалів та культурних подій, рівномірно розподіливши їх протягом року;
- організувати тематичні заходи, пов'язані з історією та культурою Слобожанщини;
- розвивати міжнародні культурні фестивалі (музичні, театральні, кінофестивалі) для залучення іноземних туристів;
- створити умови для проведення бізнес-форумів та наукових конференцій;

- організувати спортивні змагання національного та міжнародного рівня.

Сільська місцевість Слобожанщини має потенціал для розвитку агротуризму та зеленого туризму: створити мережу агросадиб, що пропонують автентичний досвід сільського життя; розробити інтерактивні програми ознайомлення з традиційними сільськогосподарськими практиками; організувати маршрути відвідування органічних ферм та господарств; відновити традиційні промисли (ткацтво, гончарство, лозоплетіння) як туристичні атракції; розвивати кінний туризм та велосипедні маршрути в сільській місцевості.

3.6. Інфраструктурний розвиток та інвестиції

Транспортна інфраструктура

Для ефективного використання туристичного потенціалу необхідно вдосконалити транспортну доступність об'єктів: покращити стан автомобільних доріг, особливо до віддалених туристичних об'єктів; розвивати мережу громадського транспорту між туристичними центрами; створити систему туристичної навігації (дорожні знаки, інформаційні щити); облаштувати велосипедні маршрути, що з'єднують основні туристичні об'єкти; модернізувати залізничну інфраструктуру для забезпечення швидкісного сполучення.

Туристична інфраструктура

Розвиток базової туристичної інфраструктури є критично важливим для регіону: розширити мережу готелів різних цінових категорій, зокрема в малих містах та сільській місцевості; створити сучасні туристично-інформаційні центри в основних туристичних локаціях; забезпечити інфраструктуру для людей з обмеженими можливостями; розвивати об'єкти дозвілля та розваг для різних категорій туристів; впровадити єдину систему бронювання та інформаційної підтримки туристів.

Інвестиційні проекти

Для розвитку туристичної галузі регіону важливо залучити інвестиції у ключові проекти: реставрація та пристосування для туристичних потреб палацово-паркових ансамблів; створення тематичних парків, присвячених історії та культурі Слобожанщини; розвиток рекреаційних зон навколо водних об'єктів; відновлення історичних центрів малих міст Слобожанщини; будівництво сучасних музейних та виставкових комплексів.

3.7. Маркетинг та просування туристичного продукту

Брендинг та позиціонування

Для ефективного просування регіону необхідно створити впізнаваний туристичний бренд: розробити єдиний візуальний стиль для туристичних об'єктів Слобожанщини; сформулювати унікальну торгову пропозицію (УТП) регіону на туристичному ринку; створити систему суббрендів для різних туристичних напрямків (історичний, екологічний, гастрономічний туризм); розробити слогани та візуальні ідентифікатори для туристичних маршрутів; інтегрувати бренд Слобожанщини в загальноукраїнську туристичну промоцію.

Цифрові технології та просування

Впровадження сучасних цифрових інструментів сприятиме просуванню туристичного потенціалу: створити багатомовний туристичний портал Слобожанщини з інтерактивною картою та віртуальними турами; розробити мобільний додаток-путівник по регіону з елементами доповненої реальності; забезпечити присутність туристичних об'єктів у міжнародних системах бронювання та на туристичних платформах; використовувати таргетовану рекламу для залучення потенційних туристів; створити систему збору та аналізу відгуків для постійного покращення туристичного продукту.

Міжнародна співпраця

Для виходу на міжнародний туристичний ринок важливо розвивати партнерські відносини: налагодити співпрацю з туристичними операторами, що спеціалізуються на культурному та історичному туризмі; включити об'єкти Слобожанщини до міжнародних туристичних маршрутів; організувати промотури для іноземних туристичних журналістів та блогерів; брати участь у міжнародних туристичних виставках та форумах; розвивати транскордонні туристичні маршрути з сусідніми регіонами.

Слобідська Україна має значний потенціал для розвитку різних видів туризму, який при системному підході та ефективній координації зусиль влади, бізнесу та громадськості може стати важливим фактором соціально-економічного розвитку регіону. Комплексне впровадження запропонованих напрямків розвитку дозволить перетворити Слобожанщину на конкурентоспроможний туристичний регіон не лише в масштабах України, але й на міжнародному рівні. Головними передумовами успішної реалізації туристичного потенціалу є покращення інфраструктури, професійний маркетинг, збереження та актуалізація історико-культурної спадщини, а також підвищення якості туристичних послуг.

ВИСНОВКИ

1. Слобідська Україна володіє потужним туристичним потенціалом, що базується на унікальних природних ландшафтах (національні парки, заповідники), багатій історико-культурній спадщині (козацька доба, палацово-паркові комплекси, архітектурні стилі, видатні діячі, ремесла) та кулінарних традиціях. Цей потенціал може стати важливим рушієм соціально-економічного розвитку регіону.

2. Ефективний розвиток туризму потребує одночасних і скоординованих зусиль за кількома стратегічними напрямками: екологічний, історико-культурний, міський, гастрономічний, подієвий та сільський зелений туризм.

3. Суттєве покращення транспортної доступності до туристичних об'єктів (дороги, громадський транспорт, навігація) та розвиток базової туристичної інфраструктури (готелі, ТЩ, доступність для людей з обмеженими можливостями) є фундаментальною передумовою для зростання туристичних потоків.

4. Залучення інвестицій у ключові проєкти, такі як реставрація та музеєфікація пам'яток, створення тематичних парків, розвиток рекреаційних зон та модернізація міських історичних центрів, є життєво необхідним для створення якісного туристичного продукту.

5. Для залучення сучасного туриста недостатньо просто зберегти пам'ятки. Необхідна їхня актуалізація через створення інтерактивних музеїв, організацію історичних реконструкцій, відродження та демонстрацію традиційних ремесел, розробку тематичних маршрутів, що пропонують глибоке занурення в історію та культуру.

6. Сучасний розвиток туризму має враховувати потреби людей з обмеженими можливостями та відповідати принципам сталого екологічного розвитку через екологічну сертифікацію, створення екоосвітніх центрів та дбайливе використання природних ресурсів.

7. Успішне просування туристичного продукту Слобожанщини потребує розробки сильного, впізнаваного бренду, активного використання цифрових технологій (онлайн-портали, мобільні додатки, соціальні мережі, системи бронювання) та розвитку міжнародної співпраці.

8. Реалізація окреслених перспектив можлива лише за умови тісної співпраці та координації дій органів влади, бізнесу, громадськості та наукових установ.

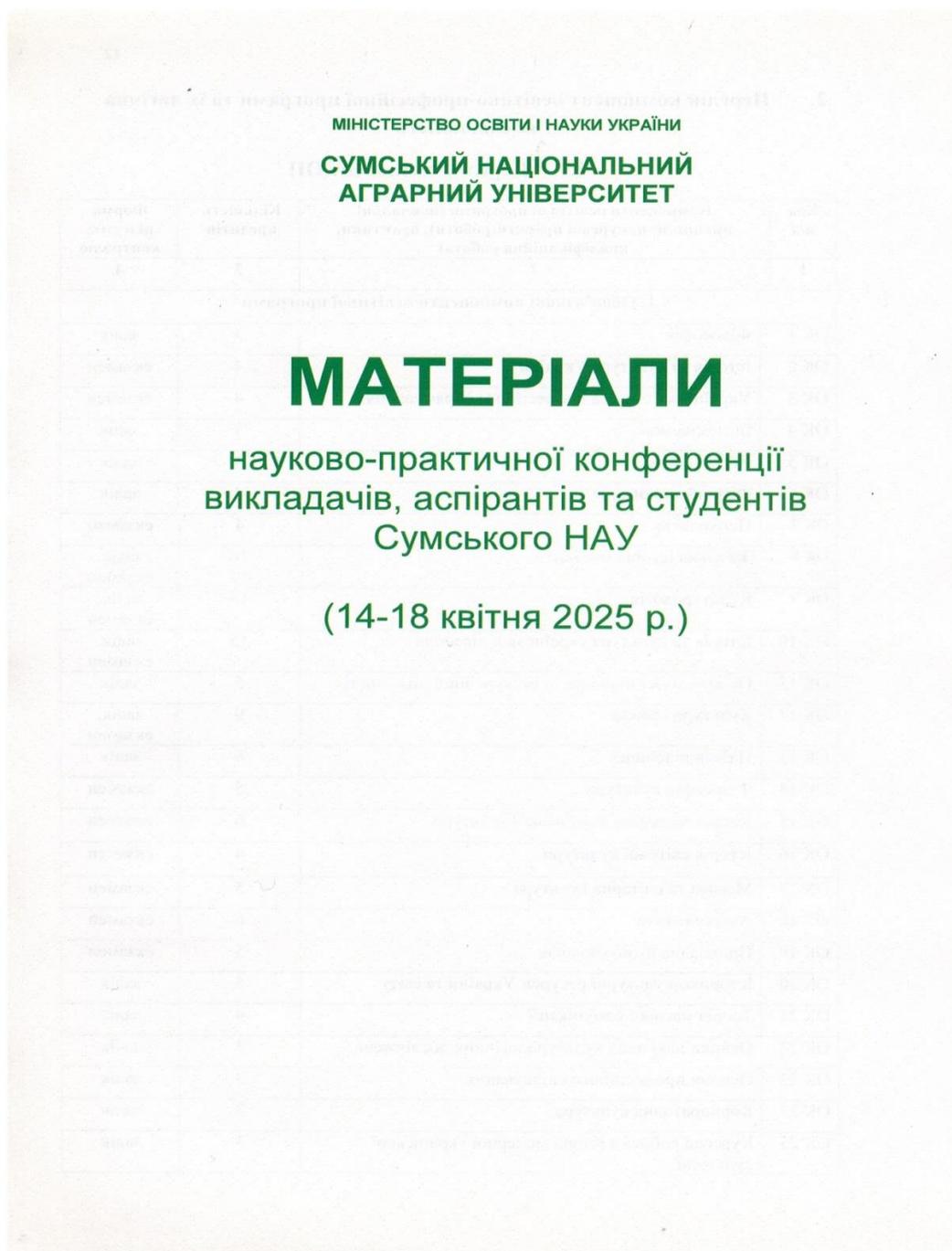
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аксьонова Н.В. Традиційна культура Слобожанщини. - Харків: ХНУМГ, 2013. - 255 с.
2. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. - Харків: Основа, 1993. 256 с.
3. Бакіров В.С., Парфіненко А.Ю. Туристичний імідж регіону: монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 312 с.
4. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу. Київ: ВПЦ "Київський університет", 2001. 395 с.
5. Буличова Т.В. Архітектурна спадщина Слобожанщини. Харків: Золоті сторінки, 2015. 320 с.
6. Вишнеvsька О.О. Культурно-дозвілєва діяльність як чинник розвитку туризму. Харків: ХНУМГ, 2016. 226 с.
7. Дехтяр Н.А. Тенденції розвитку туристичної індустрії в Харківському регіоні: дис. канд. екон. наук: 08.00.05. Харків, 2014. 196 с.
8. Дяченко М.Т. Етнографія Слобідської України. Харків: Майдан, 2007. 178 с.
9. Забалдіна Ю.Б. Маркетинг туристичної дестинації. Київ: КНТЕУ, 2014. 262 с.
10. Заячковська Г.О. Брендинг туристичних дестинацій в умовах глобалізації: дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Тернопіль, 2015. 382 с.
11. Клімов О.В. Природно-заповідний фонд Харківської області. - Харків: Райдер, 2018. - 304 с.
12. Кравець О.М. Сільський зелений туризм як перспективний напрямок розвитку туристичної сфери Харківщини // Вісник ХНУМГ. 2019. №4. С. 71-83.
13. Красиков М.О. Обрядовість Слобожанщини. Харків: Харківський приватний музей міської садиби, 2018. 192 с.
14. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. Київ: Альтерпрес, 2013. 436 с.
15. Маслійчук В.Л. Слобідська Україна. Київ: Критика, 2008. 192 с.
16. Немець Л.М. Медичний туризм в Україні: тенденції та перспективи розвитку. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. 264 с.

17. Новгородов В.Є. Золоте кільце Слобожанщини. Харків: Золоті сторінки, 2011. 232 с.
18. Новікова В.І. Інфраструктура туризму: сутність та складові // Географія та туризм. 2014. Вип. 29. С. 98-109.
19. Онищук Н.В. Формування туристичного іміджу DESTINATION: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2016. 196 с.
20. Павлова О.Г. Музеї Харківщини: історія та сучасність. Харків: Тім Пабліш Груп, 2015. 268 с.
21. Парфіненко А.Ю. Туристичне країнознавство. Харків: Бурун Книга, 2015. 288 с.
22. Перерва П.Г. Маркетинг туристичної діяльності. Харків: НТУ "ХП", 2017. 346 с.
23. Писаревський І.М. Туризм як національний пріоритет: монографія. Харків: ХНАМГ, 2010. 284 с.
24. Плетньова С.А. Пам'ятки археології Слобожанщини. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. 196 с.
25. Сідоров В.І. Розвиток туристичного бізнесу в умовах глобалізації. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. 288 с.
26. Скриль І.В. Інноваційні технології в туризмі: дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Харків, 2018. 185 с.
27. Сумцов М.Ф. Слобожани: історико-етнографічна розвідка. - Харків: Акта, 2002. - 282 с.
28. Юрченко С.І. Рекреаційні комплекси Харківщини. Харків: Майдан, 2012. 214 с.
29. Божко Л.Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України // Культура України. 2014. Вип. 28. С. 123-130.
30. Шандор Ф.Ф., Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: підручник. Київ: Знання, 2013. 334 с.

ДОДАТКИ

Апробація результатів дослідження

УДК 631.4(477.52-25(06))

Рекомендовано до друку науково-координаційною радою Сумського національного аграрного університету (протокол № 9 від 17.04.2025 р.)

Редакційна колегія:

Данько Ю.І., д.е.н., професор
Ярошук Р.А., к.с.-г.н., доцент
Бричко А.М., к.е.н., доцент
Думанчук М.Ю., к.т.н., доцент
Кисельов О.Б., к.с.-г.н., доцент
Масик І.М., к.с.-г.н., доцент
Михайліченко М.А., к.і.н., доцент
Срібняк Н.М., к.т.н., доцент
Степанова Т.М., к.т.н., доцент
Шкромادا О.І., д.вет.н., професор

М 34 Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (14-18 квітня 2025 р.). – Суми, 2025. – 467 с.

У збірку увійшли тези доповідей науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського національного аграрного університету.
Для викладачів, студентів, аспірантів інших навчальних закладів.

Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів. Передрук матеріалів з дозволу редакції.
Друкується в авторській редакції

© Сумський національний
аграрний університет, 2025

Продовження додатку 1

Прокопенко Р. А. ВПЛИВ ГУСТОТИ СІВБИ НА ЯКІСТЬ ЗЕРНА ПШЕНИЦІ ЯРОЇ В УМОВАХ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ	101
Сивак Я. П. ВПЛИВ МІКРОДОБРИВА ТА РЕГУЛЯТОРА РОСТУ НА ВРОЖАЙНІСТЬ ТЮТЮНУ	102
Цеділкін А. В., Шайденко П. В. ВПЛИВ РЕГУЛЯТОРІВ РОСТУ ТА КОМПЛЕКСНОГО МІКРОДОБРИВА НА ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЗЕРНА СОРТІВ ПШЕНИЦІ ОЗИМОЇ	103
Авершина Д. С. СУЧАСНІ ТУРИСТИЧНІ ТRENДИ	104
Алейнова П. Д. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ БОЛГАРІЇ ТА РУМУНІЇ	105
Беримець О. С. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	106
Будьонний В. Ю. ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ ..	107
Борт М. Г. ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ	108
Вашченко В. Р. НЕМАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА У ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ	109
Віленський В. О. УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА СПІВПРАЦЯ У ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ	110
Войтенко І. О. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	111
Гетьман Х. С. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ НІМЕЧЧИНИ ТА ІТАЛІЇ	112
Дрозденко А. В. МОДЕРНІЗАЦІЯ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ПОЛЬЩІ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ЗМІЦНЕННЯ ЇЇ ПОЗИЦІЙ НА СВІТОВОМУ ТУРИСТИЧНОМУ РИНКУ	113
Іщенко Ю. Ю. ВІДНОВЛЮВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ	114
Кожушко А. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ШВЕЙЦАРІЇ	115
Коваленко В. І. СТАЛІСТЬ ДОВКІЛЛЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ТRENД	116
Лагуткіна М. В. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ НІДЕРЛАНДІВ ТА ЧЕХІЇ	117
Лесик Л. О. ІНТЕРАКТИВНІ МУЗЕЙНІ ЕКСПОЗИЦІЇ ЯК СУЧАСНИЙ ТRENД	118
Лесик Л. О. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	119
Лесик Л. О. ЯПОНСЬКИЙ ПІДХІД РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ	120
Марченко Є. В. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПОСЛУГ В СИСТЕМІ ЕКСТРЕМАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ...	121
Набієва Д. В. РЕКРЕАЦІЙНИЙ ТУРИЗМ: СТАН І ПРОБЛЕМИ	122
Оксененко Є. О. ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ	123
Пташніченко С. О. ТУРИСТИЧНА ПРИВАБЛИВІСТЬ РИМУ	124
Рахмаїл М. О. ГІРСЬКИЙ ТУРИЗМ В КАРПАТАХ	125
Река В. О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КІННОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ У ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС	126
Ростока В. С. ПРИГОДНИЦЬКИЙ ТУРИЗМ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ	127
Сердюк Є. І. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ	128
Слинько Р. М. ФЕШН-ТУРИЗМ В УКРАЇНІ	129
Стасюк І. О. АНАЛІЗ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ	130
Таран Д. Ю. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВОЄННОГО ТУРИЗМУ	131
Ткаченко Ж. В. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ РЕКЛАМИ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	132
Шейкіна П. ІТАЛІЯ. ОСОБЛИВОСТІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ	133
Шейкіна П. С. РЕКЛАМА ТУРИСТИЧНОГО ПРОДУКТУ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	134
Шкурко К. С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ ТУРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	135
Мордань А. О. АНАЛІЗ ВИДОВОГО ТА СОРТОВОГО РІЗНОМАНІТТЯ РОДУ SYRINGA L В САДОВО-ПАРКОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ	136
БІОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ	
Рубцов І.О. ОСОБЛИВОСТІ РОСТУ І РОЗВИТКУ РЕМОНТНИХ ТЕЛИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЧОРНО-РЯБОЇ МОЛОЧНОЇ ПОРОДИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ	138
Рубцов І.О. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСЬКО-КОРИСНИХ ОЗНАК СИМЕНТАЛЬСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ ЧЕРВОНО-РЯБОЇ НА СУМЩИНІ	139
Рубцов І.О. ФОРМУВАННЯ БАЖАНОГО ТИПУ ХУДОБИ СИМЕНТАЛЬНОЇ ПОРОДИ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ	140
Кроковий І., Кучеренко А. ВПЛИВ ОСНОВНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ПЕРЕРОБКИ МОЛОКА НА ЙОГО ЯКІСТЬ	141
Гончар В'ячеслав СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПЕРЕРОБКИ ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА	142
Бельченко А.С. МОЛОЧНА ПРОДУКТИВНОСТІ КОРІВ В УМОВАХ ТОВ "КОМИШУВАТСЬКИЙ МОЛОЧНИЙ КОМПЛЕКС"	143
Ельцина С.В. РОЛЬ ІЗРАЇЛЬСЬКИХ КІНОЛОГІЧНИХ КЛУБІВ У РОЗВИТКУ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	144

ТУРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СЛОБІДСЬКОЇ УКРАЇНИ

Борт М. Г., студ. 4 курсу ФАтП
Науковий керівник: професор В. П. Онопрієнко
Сумський НАУ

Слобідська Україна, або Слобожанщина, є історичним регіоном, що охоплює території сучасних Харківської, частини Сумської, Донецької та Луганської областей. Ця земля має унікальну історико-культурну спадщину, що сформувалася на перехресті різних культур і традицій, та значний, але досі не повністю реалізований туристичний потенціал. Регіон приваблює своїм багатим історичним минулим, пов'язаним із козацькою добою. Саме тут у XVII столітті виникли козацькі слободи, які дали назву всьому регіону. Слобожанщина зберігає безліч архітектурних пам'яток, зокрема споруд фортифікаційного, культового та цивільного призначення. Особливу цінність становлять православні храми та монастирі, збудовані в стилі українського бароко. Серед найвизначніших – Покровський собор у Харкові, Спасо-Преображенський собор у Ізюмі, Свято-Успенський монастир у Святогірську, який підноситься на крейдяних скелях над річкою Сіверський Донець і вражає відвідувачів своєю величчю та красою.

Харків, як найбільше місто регіону та колишня столиця УРСР, пропонує туристам ознайомитися з унікальними зразками конструктивізму та модернізму, серед яких знаменитий Держпром – перший в СРСР хмарочос, споруджений у 1928 році. Місто приваблює також багатим культурним життям, численними музеями, театрами та галереями. Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, художній музей, музей природи Харківського національного університету зберігають унікальні колекції та експонати, які розкривають багатогранну історію та природу регіону.

Слобожанщина багата природними ресурсами, що створюють сприятливі умови для розвитку екологічного та рекреаційного туризму. Національний природний парк "Гомільшанські ліси", розташований на території Харківської області, заповідник "Святі гори" в Донецькій області пропонують мальовничі ландшафти, різноманітну флору і фауну. Річки Сіверський Донець, Оскіл, Уди, Лопань приваблюють любителів водного туризму та рибальства. Унікальні степові ландшафти, ліси та заплави створюють неповторну атмосферу та надають можливість для активного відпочинку на природі.

Слобожанщина славиться і своїми бальнеологічними ресурсами. Курорти регіону, такі як Березівські мінеральні води в Харківській області, пропонують лікувальні програми, засновані на використанні мінеральних вод та цілющих грязей. Ці природні ресурси мають значний потенціал для розвитку оздоровчого туризму.

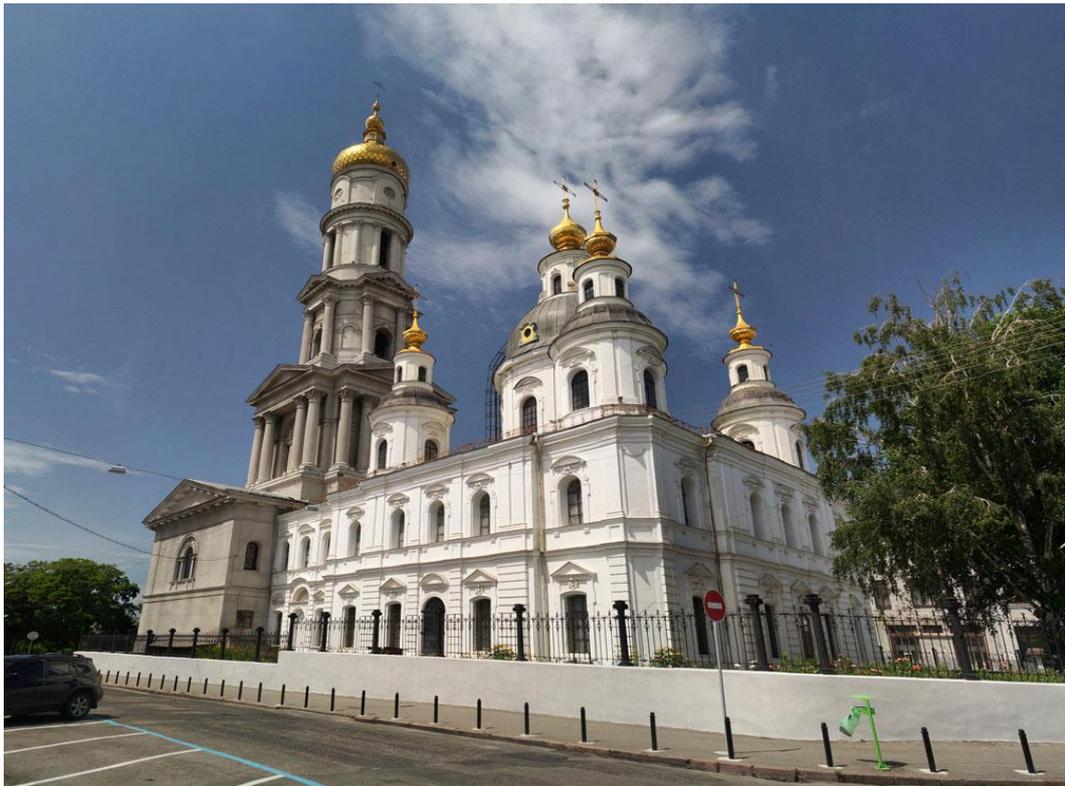
Етнографічна спадщина Слобожанщини є унікальною і відображає синтез української та російської культур, що склався історично. Регіональна кухня, традиційні ремесла, фольклор становлять інтерес для туристів, які цікавляться автентичною культурою. Музеї народної архітектури та побуту, такі як Сквородинівка у Харківській області, де зберігається садиба, пов'язана з життям видатного українського філософа Григорія Сковороди, етнографічні фестивалі та ярмарки дозволяють зануритися в атмосферу традиційної культури регіону.

Туристичний потенціал Слобожанщини підкріплюється і багатими літературними та мистецькими традиціями. Цей край дав світу багатьох видатних діячів культури: письменників, художників, музикантів. Літературні та мистецькі музеї, присвячені творчості Григорія Сковороди, Гната Хоткевича, Ілі Рєпіна та інших видатних особистостей, приваблюють поціновувачів культури та мистецтва.

Індустріальна спадщина регіону також становить інтерес для туристів. Старовинні промислові об'єкти, заводи, шахти можуть бути перетворені на туристичні атракції в рамках концепції індустріального туризму, який набуває все більшої популярності у світі. Харків, Ізюм та інші міста регіону мають потенціал для розвитку цього напрямку туризму.

Гастрономічний туризм є ще одним перспективним напрямком розвитку туристичної галузі Слобожанщини. Традиційна слобожанська кухня, що поєднує українські та російські кулінарні традиції, пропонує широкий спектр страв, які можуть зацікавити гурманів. Фестивалі їжі, кулінарні майстер-класи, дегустації регіональних продуктів та напоїв можуть стати важливими елементами туристичної привабливості регіону.

Важливим аспектом туристичного потенціалу Слобожанщини є також подієвий туризм. Численні фестивалі, конкурси, спортивні змагання, що проходять у регіоні, приваблюють відвідувачів не лише з України, але й з-за кордону. Незважаючи на значний туристичний потенціал, Слобожанщина стикається з низкою проблем, які перешкоджають повноцінному розвитку туристичної галузі. Серед них – недостатньо розвинена туристична інфраструктура, недостатня промоція туристичних можливостей регіону на внутрішньому та міжнародному ринках, сезонність багатьох туристичних продуктів, недостатнє фінансування реставрації та збереження історико-культурних пам'яток.

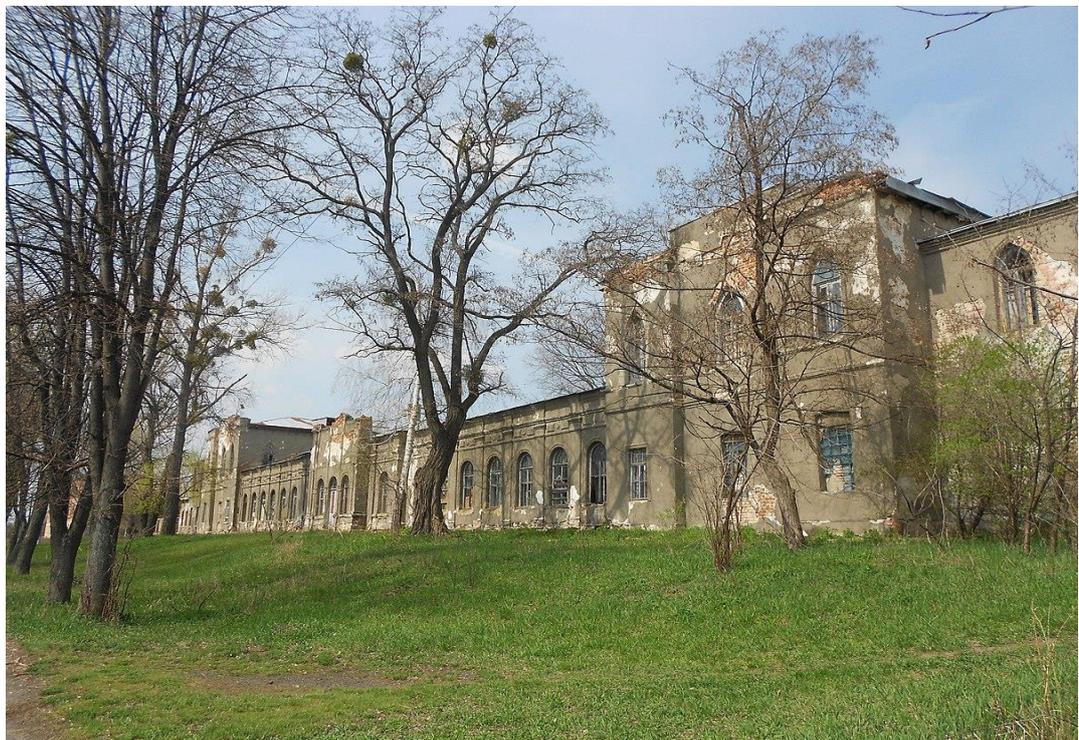
Успенський собор Харкова (знищений артилерією 02.03.2022 р.).

Покровський собор Харкова

Будинок зі шпилем (м. Харків)

Люботинський маєток

Сумський художній музей імені Никанора Онацького

Харківський художній музей

Спасо-Преображенський собор (м. Суми)

Декларація академічної доброчесності

Я, Борт Марк Германович, студент групи З ТУР 2001-1 Сумського національного аграрного університету зобов'язуюсь дотримуватися принципів академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи. Я поінформований, що у разі порушення мною академічної доброчесності під час виконання кваліфікаційної роботи повинен буду нести академічну та/або інші види відповідальності і до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин, в тому числі, кваліфікаційна робота може бути анульована з наступним відрахуванням із університету.

Також усвідомлюю, що до мене у майбутньому може бути застосована процедура позбавлення ступеня вищої освіти та відповідної кваліфікації, якщо свідомо вчинене порушення академічної доброчесності не буде виявлено під час перевірки кваліфікаційної роботи на наявність текстових запозичень відповідно до встановленої в університеті процедури з використанням ліцензованих програмних продуктів.
